

Compelling the Obligor to Perform and Invoking Contractual Liability in Continuous Obligations under Iranian and French Law

Noura Ehsangar*

Faculty Member, Department of Law, Faculty of Literature and Humanities, Shahrekord University, Shahrekord, Iran

Alireza Yazdanian

Faculty Member, Department of Private Law, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran

1. Introduction

Time has always been one of the most significant factors in the analysis of contractual relationships and the determination of the status of contractual performance. According to the traditional analysis of contract law, prior to the maturity of an obligation, neither breach of contract nor the possibility of invoking contractual remedies is generally recognized. This approach, reflected in Iranian law under Article 226 of the Civil Code and in French law through the doctrine of *mise en demeure* and Article 1231 of the French Civil Code, is primarily based on the model of instantaneous obligations. However, the development of modern contractual relationships, particularly in construction contracts,

---

* Corresponding Author: Noura.ehsangar@sku.ac.ir

How to Cite: Ehsangar, N & Yazdanian, A, "Compelling the Obligor to Perform and Invoking Contractual Liability in Continuous Obligations under Iranian and French Law", Private Law Research, Vol. 15, No. 56, (2026), 181 -216. Doi: [10.22054/jplr.2026.92611.3008](https://doi.org/10.22054/jplr.2026.92611.3008)

participation in construction agreements, pre-sale contracts, and continuous service contracts, shows that not all obligations can be analyzed according to the model of instantaneous obligations. In many of these relationships, the fulfillment of the contractual objective depends upon the continuous performance of the obligation over time, and interruption of performance may, even before the final maturity date, seriously endanger the possibility of contractual performance.

Research Question(s)

In this context, several important questions arise. Must a continuous obligation necessarily arise within a continuous contract, or may a continuous obligation also exist within an instantaneous contract? Furthermore, in the event of interruption of the performance of a continuous obligation, may the obligee seek specific performance or damages before the final maturity date, or does the principle that an obligation is not yet due prevent the application of contractual remedies until the final due date?

2. Literature Review

Despite the theoretical and practical significance of this issue, much of the existing scholarship in Iranian and French law has focused primarily on the conceptual analysis of continuous contracts or the doctrine of demand, while the independent examination of breach of continuous obligations prior to the final maturity date has received comparatively little attention. In common law literature, a related issue has been discussed under the concepts of *Anticipatory Breach* and *Anticipatory Repudiation*, reflecting the challenges faced by the traditional temporal analysis of contractual liability in continuous contractual relationships.

3. Methodology

This research adopts a descriptive-analytical methodology with a comparative approach in Iranian and French law. In the descriptive

section, the concepts of continuous contracts, continuous obligations, instantaneous obligations, and the role of time in contractual performance are examined through the analysis of Iranian and French legal doctrine. In the analytical section, the study evaluates the provisions of the Iranian Civil Code, the French Civil Code, and doctrinal opinions in order to explain the possibility of recognizing an actual breach of continuous obligations before the final maturity date.

4. Results and Discussion

The primary objective of this study is to examine the possibility of recognizing the breach of continuous obligations prior to the final maturity date and to analyze its legal consequences under Iranian and French law. The study seeks to show that, in continuous obligations, breach of obligation cannot be confined solely to the final due date and that interruption or disruption in the process of performance may, in certain circumstances, constitute a contractual breach even before the final maturity date.

The findings of this research indicate that there is no complete overlap between “continuous contracts” and “continuous obligations.” A contract may be instantaneous in terms of its legal effects while simultaneously creating obligations of a continuous nature. Therefore, what is decisive in analyzing the status of breach is not merely the classification of the contract itself, but rather the nature of the obligation and the manner in which it is performed over time. In continuous obligations, continuity of performance constitutes part of the substance of the obligation, and consequently, interruption or disruption of performance may itself amount to an actual breach prior to the final maturity date.

The study further shows that a distinction must be drawn between “delay in the performance of the final obligation” and “interruption of the continuous performance process.” In instantaneous obligations, breach generally occurs upon the final due date; however, in continuous obligations, the process of breach may begin before

maturity and continue progressively over time. For instance, in construction contracts, suspension of construction operations, even before the final delivery date, may seriously jeopardize the contractual purpose and inflict actual loss upon the obligee.

The examination of French law indicates that although the traditional analysis of contractual liability has been based on the necessity of maturity and *mise en demeure*, modern doctrinal developments, particularly following the 2016 reform of the French Civil Code, have provided a basis for greater attention to the economic function of contracts and responses to disruptions in the continuous performance of obligations. Likewise, under Iranian law, it is possible to justify recognition of an actual breach in continuous obligations through reliance on general principles of contract law, including the binding force of contracts, good faith in contractual performance, prevention of harm, and interpretation of contracts according to the parties' common intention.

5. Conclusion

The findings of this research indicate that Article 226 of the Iranian Civil Code should not be interpreted in a manner that precludes any legal response to disruptions in the performance of continuous obligations until the final maturity date. In cases of unjustified interruption of continuous performance, the obligee should, where appropriate, be entitled to seek specific performance, claim damages, and, in certain cases, terminate the contract. Such an approach, while being more consistent with the economic realities of continuous contracts, may strengthen the protective function of contract law and prevent substantial losses to the obligee.

Keywords: Continuous Obligation, Continuous Contract, Specific Performance, Anticipatory Breach, Contractual Liability.

الزام متعهد به انجام تعهد و مطالبه مسئولیت قراردادی در تعهدات مستمر در حقوق ایران و فرانسه

عضو هیئت علمی گروه حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد،
شهرکرد، ایران

نورا احسانگر* ID

عضو هیئت علمی گروه حقوق خصوصی دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه
اصفهان، اصفهان، ایران

علیرضا یزدانیان ID

چکیده

مطابق تحلیل سنتی حقوق قراردادهای، تا پیش از حلول موعد اجرای تعهد، اصولاً نقض تعهد و امکان توسل به ضمانت اجرای قراردادی تحقق نمی‌یابد. این تحلیل که در حقوق ایران در ماده ۲۲۶ قانون مدنی و در حقوق فرانسه در قالب نهاد *mise en demeure* و ماده ۱۲۳۱ قانون مدنی انعکاس یافته، عمدتاً بر مبنای تعهدات آنی استوار است. با این وجود، در تعهدات مستمر به‌ویژه در قراردادهای ساخت، پیش‌فروش و خدمات مستمر، تحقق هدف نهایی قرارداد وابسته به استمرار اجرای تعهد در طول زمان است و توقف عملیات اجرایی می‌تواند پیش از حلول موعد نهایی، امکان اجرای قرارداد را با خطر جدی مواجه سازد. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تطبیقی در حقوق ایران و فرانسه، به بررسی امکان شناسایی نقض تعهدات مستمر پیش از موعد نهایی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در تعهدات مستمر باید میان «تأخیر در اجرای تعهد نهایی» و «قطع فرآیند مستمر اجرای تعهد» تفکیک قائل شد و اختلال در استمرار اجرا می‌تواند خود نوعی نقض فعلی تعهد تلقی شود. بر این اساس، متعهدله باید بتواند حسب مورد الزام متعهد به ادامه اجرا، مطالبه خسارت و فسخ قرارداد را درخواست کند.

واژگان کلیدی: تعهد مستمر، عقد مستمر، الزام به انجام تعهد، نقض پیش از موعد، مسئولیت قراردادی.

مقدمه

تعهدات قراردادی، حسب مورد می‌توانند ناظر بر انجام فعل مادی مثبت، ترک فعل مادی، انجام فعل حقوقی یا ترک فعل حقوقی باشند. افزون بر این، تعهدات از منظر زمانی نیز وضعیت‌های متفاوتی می‌یابند؛ بدین معنا که یا حال هستند یا موجد و در تعهدات موجد یا زمان معین است یا منوط به مطالبه متعهد له. به بیان دیگر، عنصر زمان به عنوان یکی از «مدالیته‌های تعهدات»^۱ و عارضه عارض شده بر جوهره تعهد،^۲ در تعهدات قراردادی نقشی تعیین‌کننده در شناسایی وضعیت اجرای تعهد و امکان اعمال ضمانت اجراهای قراردادی و حتی در شناسایی تعلیق دارد.^۳

مطابق قواعد عمومی حقوق قراردادها، هرگاه پس از مطالبه متعهدله، متعهد از انجام تعهد خودداری کند، تخلف قراردادی محقق شده و ضمانت اجراهای ناشی از نقض تعهد از جمله الزام به انجام تعهد، فسخ قرارداد یا مطالبه خسارت، حسب مورد قابل اعمال خواهد بود. این وضعیت به‌ویژه در ماده ۲۲۶ ق.م.الهام یافته از ماده ۱۱۴۶ ق.م.ف مصوب ۱۸۰۴^۴ بازتاب یافته است که در سال ۲۰۱۶ تبدیل به ماده ۱۲۳۱ شده و تحقق مسئولیت قراردادی را در فرض وجود اجل، منوط به حلول موعد انجام تعهد یا مطالبه می‌داند. بر این اساس، در حقوق ایران بر عکس فرانسه که اصولاً مطالبه در هر حال ضروری است،^۵ یکی از اسباب اصلی قرار گرفتن متعهد در وضعیت تخلف یا تاخیر، حلول زمان اجرای تعهد

1. Modalités de l'obligation.

Philippe Delebecque & Jérôme Pansier (Frédéric), *Droit des obligations, Régime général*, 9^eéd (Paris: LexisNexis, 2018) p.123.

2. Gabriel Marty & Pierre Raynaud & Philippe Jestaz, *Droit civil, Les obligations*, T2, 2^eéd (Paris: Sirey, 1983) p.44; Jean Carbonnier, *Droit civil. Les obligations*, T4, 21^eéd (Paris: Presses universitaires de France, 1998) p.243.

علیرضا یزدانیان، حقوق مدنی حقوق تعهدات قواعد عمومی مسئولیت مدنی با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، جلد اول، چاپ سوم (تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۳) ص ۵۲۳.

۳. علیرضا یزدانیان درس‌های از حقوق مدنی تطبیقی، مطالعات تطبیقی در حقوق تعهدات، جلد اول، چاپ سوم (تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۳) ص ۲۱۶.

4. Parick Canin, *Droit civil. Les obligations*, 6^eéd (Paris: Hachette Livre, 2013) p. 39.

5. Philippe Le Tourneau & Loic Cadiet, *Droit de la responsabilité*, 2^eéd (Paris: Dalloz, 1998) p. 82.

قراردادی است؛ به گونه‌ای که پیش از فرا رسیدن موعد، اصل بر عدم تحقق نقض تعهد و عدم امکان استناد متعهدله به ضمانت اجراهاست.

این تحلیل سنتی، عمدتاً بر مبنای الگوی تعهدات آنی شکل گرفته است؛ یعنی تعهداتی که اجرای آن‌ها در یک زمان معین و از طریق یک فعل واحد تحقق می‌یابد. با این وجود، توسعه روابط قراردادی پیچیده به‌ویژه در حوزه ساخت‌وساز، خدمات مستمر، قراردادهای مشارکت در ساخت و پیش‌فروش ساختمان نشان می‌دهد که همه تعهدات را نمی‌توان با الگوی تعهدات آنی تحلیل کرد. در بسیاری از این روابط، اجرای تعهد نه در یک لحظه معین، بلکه در فرآیندی مستمر و زمان‌مند تحقق می‌یابد و دستیابی به نتیجه نهایی قرارداد، وابسته به استمرار عملیات اجرایی در طول مدت قرارداد است. در چنین وضعیتی، توقف یا رها کردن عملیات اجرایی، هرچند پیش از فرا رسیدن موعد نهایی، ممکن است عملاً امکان اجرای تعهد در سررسید را از بین ببرد یا متعهدله را در معرض زیان قطعی قرار دهد. در حوزه تعهدات مستمر، پرسش‌های بنیادینی مطرح می‌شود: آیا تعهد مستمر لزوماً در قالب عقود مستمر تحقق می‌یابد یا ممکن است در عقود آنی نیز تعهدی با ماهیت مستمر وجود داشته باشد؟ در فرض ایجاد وقفه در اجرای تعهد مستمر به‌ویژه در تعهد به ساخت، آیا متعهدله می‌تواند پیش از حلول موعد قراردادی، الزام متعهد به انجام تعهد یا جبران خسارت را از دادگاه مطالبه کند، یا آنکه قاعده ناظر بر معوق نشدن تعهد، مانع از حق دادخواهی وی است؟ و نهایتاً چگونه می‌توان با وجود ظاهر ماده ۲۲۶ قانون مدنی، تحقق مسئولیت قراردادی متعهد را پیش از حلول موعد توجیه کرد؟ آیا می‌توان حکم این ماده را ناظر به تعهدات آنی دانست و آن را نسبت به تعهدات مستمر قابل تسری ندانست؟

اهمیت این پرسش زمانی آشکارتر می‌شود که در بسیاری از قراردادهای ساخت، تعهد نهایی به تحویل، وابسته به مجموعه‌ای از عملیات تدریجی و مستمر است و توقف این عملیات، حتی پیش از سررسید نهایی، عملاً غایت قرارداد را با خطر جدی مواجه می‌کند. با وجود این، تحلیل سنتی ماده ۲۲۶ قانون مدنی و قواعد مشابه در حقوق فرانسه، غالباً بر این فرض استوار است که نقض تعهد تنها در زمان سررسید نهایی قابل تحقق است.

در ادبیات حقوقی کامن‌لا، بخشی از این وضعیت تحت عنوان نهاد «نقض پیش‌دستانه قرارداد یا اعلام پیشینی عدم اجرای قرارداد»^۱ مورد بحث قرار گرفته است؛ نهادی که به متعهدله اجازه می‌دهد در صورت احراز امتناع یا ناتوانی آشکار متعهد از اجرای قرارداد، پیش از حلول موعد نهایی به ضمانت اجرای قراردادی متوسل شود.^۲ هرچند مبانی این نهاد در نظام‌های حقوقی کامن‌لا با ساختار حقوق ایران و فرانسه تفاوت دارد، اما طرح آن نشان می‌دهد که تحلیل سنتی عنصر زمان در مسئولیت قراردادی، در روابط قراردادی مستمر با چالش‌های جدی مواجه شده است.

این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با رویکرد تطبیقی در حقوق ایران و فرانسه، در پی آن است که نشان دهد در تعهدات مستمر باید میان «تأخیر در اجرای تعهد نهایی» و «قطع فرآیند مستمر اجرای تعهد» تفکیک قائل شد. بر همین اساس، ضمن بازخوانی مفهوم تعهدات مستمر و نسبت آن با عقد مستمر، امکان شناسایی نقض تعهد پیش از موعد نهایی در حقوق ایران و فرانسه بررسی و مبانی توسل متعهدله به ضمانت اجرای ممانند الزام به انجام تعهد و مطالبه خسارت تحلیل می‌شود.

۱. مفهوم عقود مستمر و آنی و معیار تمیز آنها

در حقوق قراردادها یکی از تقسیم‌بندی‌های شناخته شده، تقسیم قراردادها به «عقد آنی یا فوری»^۳ و «عقد مستمر»^{۴، ۵} ماده ۱۱۱۱-۱ ق.م.ف^۶ نیز پس از اصلاحات ۲۰۱۶ به این تقسیم‌بندی تصریح کرده و قرارداد آنی را قراردادی دانسته که تعهدات ناشی از آن در

1. Anticipatory Breach / Anticipatory Repudiation.

2. Mindy Chen-Wishart, *Contract Law*, 7th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2022) p. 500-555.

3. Le contrat à exécution instantanée.

4. Le contrat à exécution successive.

5. Alex Weill & François Terré, *Droit civil, Les obligations*, 4e éd (Paris: Dalloz, 1986) p. 45

2. Article 1111-1:

Le contrat à exécution instantanée est celui dont les obligations peuvent s'exécuter en une prestation unique.

Le contrat à exécution successive est celui dont les obligations d'au moins une partie s'exécutent en plusieurs prestations échelonnées dans le temps.

قالب یک اجرای واحد قابل انجام است، در حالی که در قرارداد مستمر، اجرای تعهدات حداقل یکی از طرفین در طول زمان و به صورت متوالی تحقق می‌یابد.^۱

برخی از حقوقدانان، مبنای این تقسیم را نقش عامل زمان در تعیین و اجرای تعهدات ناشی از عقد دانسته‌اند.^۲ به این تعبیر، عقود را از نگاه «طول مدت اجرای تعهدات»^۳ ناشی از آن به «قرارداد مستمر یا با اجرای مستمر»^۴ و «قرارداد آنی یا با اجرای آنی»^۵ تقسیم کرده‌اند.^۶ در عقود آنی، اثر اصلی قرارداد در لحظه انعقاد یا در یک مقطع زمانی معین تحقق می‌یابد، در حالی که در عقود مستمر، اجرای تعهدات قراردادی در طول زمان استمرار دارد و تحقق کامل رابطه قراردادی وابسته به گذر زمان است.^۷

با وجود این، صرف دخالت عنصر زمان در اجرای مادی تعهد، برای مستمر دانستن عقد کافی نیست. در بسیاری از عقود، هرچند اجرای عملی تعهد مستلزم صرف زمان است، اما اثر اصلی عقد به صورت آنی تحقق پیدا می‌کند. برای مثال در عقد بیع، انتقال مالکیت اصولاً به محض انعقاد عقد واقع می‌شود، هرچند تسلیم مبیع یا اجرای برخی تعهدات فرعی ممکن است در طول زمان صورت گیرد. از همین رو نباید میان «اثر عقد» و «اجرای تعهدات ناشی از عقد» خلط کرد. در واقع ممکن است عقد از حیث اثر حقوقی، آنی باشد اما برخی

---

1. Alain Bénabent, *Droit civil, Les obligations*, 15^eéd (Paris: Librairie général de droit et de jurisprudence, Montchrestien, 2016) p. 24; Jaques Flour & Jean-Luc Aubert & Eric Savaux, *Droit Civil. Les Obligations, L'acte juridique*, T.1, 13^eéd (Paris: sirey, 2008) p. 71; Philippe Delebecque & Frédéric Jérôme Pansier, *Droit des obligations, Contrat et quasi-contrat*, 7^eéd (Paris: LexisNexis, 2016) p. 24.

2. Ibid. p.160.

3. La durée d'exécution des obligations.

4. Le contrat successif ou à exécution successive.

5. Le contrat instantané ou à exécution instantanée.

6. Parick Canin, *Droit civil. Les obligations*, 6^eéd (Paris: Hachette Livre, 2013) p. 39.

7. Ibid. p. 39; Muriel Fabre-Magnan, *Droit des obligations. T.I. Contrat et engagement unilateral*, 1^eéd (Paris: Presses universitaires de France, 2008) p.167.

ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، جلد اول، چاپ ششم (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۳) ص

۸۴؛ عبدالمجید امیری قائم مقامی، حقوق تعهدات (نظریه کلی قانون مدنی)، چاپ دوم، جلد دوم (تهران: انتشارات

دانشگاه تهران، ۱۳۵۳) ص ۸۷؛ مهدی شهیدی، تشکیل قراردادها و تعهدات، چاپ چهارم (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۴)

تعهدات ناشی از آن در فرآیندی زمان‌مند اجرا شوند. به عنوان مثال فروش یک معدن شن عقدی آنی است در حالی که تسلیم شن‌های مزبور به تدریج صورت می‌گیرد. در مقابل در برخی قراردادهای زمان صرفاً ظرف اجرای تعهد نیست، بلکه جزئی از ساختار و موضوع رابطه قراردادی محسوب می‌شود و تحقق اجزای مورد عقد به زمان وابسته است. در این دسته از عقود، مطلوب قراردادی طرفین تنها با استمرار اجرای تعهدات در طول مدت قرارداد تحقق می‌یابد.^۱ قرارداد کار، اجاره، بیمه، نگهداری و ارائه خدمات مستمر از مهم‌ترین مصادیق این گروه هستند. در این قراردادهای استمرار زمانی اجرای تعهدات، بخشی از ماهیت رابطه قراردادی را تشکیل می‌دهد و هر واحد زمانی در میزان تعهدات و عوضین اثر مستقیم دارد.^۲

بر همین مبنا برخی حقوق‌دانان، معیار نهایی تمیز عقد مستمر از عقد آنی را وابستگی موضوع قرارداد به عنصر زمان دانسته‌اند؛ بدین معنا که در عقد مستمر، موضوع قرارداد ذاتاً اقتضای استمرار در طول زمان دارد و تحقق آن بدون گذر زمان ممکن نیست.^۳ در مقابل در عقد آنی، اثر اصلی قرارداد در یک لحظه حقوقی تحقق می‌یابد و آنچه پس از انعقاد ادامه پیدا می‌کند صرفاً آثار و نتایج عقد است، نه خود فرآیند تحقق موضوع قرارداد.^۴ با این وجود، نباید هر عقدی را که اجرای آن نیازمند صرف زمان متعارف است، عقد مستمر تلقی کرد. در بسیاری از عقود عهدی مانند استصناع، تعهد به محض انعقاد عقد

1. Alain Bénabent, *Droit civil. Les obligations*, 15e éd (Paris: Librairie général de droit et de jurisprudence, Montchrestien, 2016) p. 27.

مهدی شهیدی، تشکیل قراردادهای تعهدات، پیشین، ص ۹۵؛ محمدجعفر جعفری لنگرودی، علم موضوع‌شناسی، چاپ اول (تهران: گنج دانش، ۱۳۹۷) ص ۲۸.

۲. محمدجعفر جعفری لنگرودی، فلسفه حقوق مدنی (اصول عامه اذن و اذنیات)، جلد دوم، چاپ دوم (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۰) ص ۲۷.

۳. حمید بهرامی احمدی، حقوق تعهدات و قراردادهای (با مطالعه تطبیقی در فقه مذاهب اسلامی و نظام‌های حقوقی)، چاپ اول (تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۰) ص ۱۱۷؛ عبدالرزاق احمد سنهوری، دوره حقوق مدنی (الوسیط فی شرح القانون المدنی - قواعد عمومی قراردادهای)، ترجمه مهدی دادمرزی و حسین دانش کیا، جلد اول، چاپ دوم (قم: انتشارات دانشگاه قم، ۱۳۹۸) ص ۸۱.

۴. محمدحسین وکیلی مقدم، «مبانی و اصول عامه عقود مستمر در مطالعه تطبیقی فقه اسلامی، حقوق ایران و غرب»، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۹، شماره ۴، (۱۴۰۱) ص ۳۰۸.

ایجاد می‌شود و متعهدله از همان زمان حق مطالبه و الزام متعهد را دارد، هرچند اجرای عملی تعهد در طول زمان انجام گیرد^۱. بنابراین می‌توان چنین گفت که معیار اصلی در شناسایی عقد مستمر، صرف امتداد زمانی اجرای مادی تعهد نیست، بلکه نقش بنیادین زمان در ساختار و موضوع رابطه قراردادی است.

۲. مفهوم تعهدات مستمر و آنی و معیار تمییز آنها

در حقوق قراردادهای، تعهدات از حیث نحوه تحقق در بُعد زمانی به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند: تعهدات آنی و تعهدات با ماهیت مستمر. این تقسیم‌بندی، افزون بر اهمیت نظری، آثار عملی مهمی در تعیین زمان تحقق نقض تعهد و قابلیت اعمال ضمانت اجراهای قراردادی دارد. این تقسیم‌بندی در قانون مدنی ایران و فرانسه نبوده اما در حقوق فرانسه در فرمان ۴ فوریه ۱۹۵۹ اصطلاح «تعهدات متقابل و مستمر»^۲ به کار رفته^۳ و به نظر می‌رسد می‌توان این تقسیم‌بندی را مطرح کرد.

تعهدات آنی، تعهداتی هستند که در قالب یک فعل حقوقی یا مادی معین و در یک زمان مشخص تحقق می‌یابند. این دسته از تعهدات یا حال هستند یا مقید به زمان معین و انجام آنها با یک اقدام منفرد و آنی تحقق پیدا می‌کند. به محض انجام این فعل، تعهد به‌طور کامل ایفا می‌شود و استمرار زمانی در تحقق آن نقشی ندارد. تحویل مبیع در بیع، پرداخت ثمن یا اجرت در یک مرحله و تعهد به تحویل ساختمان یا مال موضوع قرارداد در موعد معین از مصادیق بارز تعهدات آنی به‌شمار می‌آیند. در این نوع تعهدات به‌محض امتناع متعهد از انجام تعهد در موعد مقرر یا پس از مطالبه متعهدله، نقض تعهد محقق می‌شود و متعهدله می‌تواند بی‌درنگ به ضمانت اجراهای ناشی از نقض تعهد از جمله الزام به انجام تعهد، فسخ قرارداد یا مطالبه خسارت متوسل شود. در حقوق فرانسه ماده ۱۲۳۱ و

۱. عبدالرزاق احمد سنهوری، دوره حقوق مدنی (الوسیط فی شرح القانون المدنی - قواعد عمومی قراردادهای)، پیشین، ص ۸۱؛ وهبه الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلت، چاپ چهارم (دمشق: دارالفکر، ۱۴۳۳) ص ۲۰۲.

2. Obligations réciproques et successives.

3. Boris Starck, *Droit civil Obligations*, 1er éd (Paris: Librairies techniques, 1972) p. 362.

در حقوق ایران ماده ۲۲۶ ق.م.تحقق مسئولیت قراردادی را در فرض وجود اجل، منوط به حلول موعد انجام تعهد می‌داند. هر چند در فرانسه مطالبه نیز لازم است.

در مقابل، تعهدات مستمر تعهداتی هستند که اجرای آن‌ها در طول زمان استمرار دارد و تحقق هدف قراردادی وابسته به تداوم اجرای تعهد است و انجام ناقص یا مقطعی تعهد، برای نیل به غایت قراردادی کافی نیست. به تعبیر برخی، «تعهدی» که قطع آن منوط به وقوع مسلم ولی نامعین امری در آینده شود، تعهد مستمر تلقی می‌شود.^۱ در این دسته از تعهدات، انجام تعهد نه در یک لحظه بلکه از طریق استمرار، تکرار یا توالی اعمال اجرایی تحقق می‌یابد. تعهد به ساخت، ارائه خدمات فنی مستمر، نگهداری، پشتیبانی، قرارداد کار و نیز تعهدات مستمر به ترک فعل مانند تعهد به عدم رقابت یا عدم افشای اطلاعات محرمانه از مهم‌ترین مصادیق این دسته هستند.

ویژگی مشترک این تعهدات آن است که وقفه یا قطع فرآیند اجرای تعهد، می‌تواند پیش از فرارسیدن موعد نهایی نیز آثار حقوقی مهمی ایجاد کند. در تعهدات مستمر، گاه عدم استمرار اجرا، خود نوعی نقض فعلی تعهد محسوب می‌شود، حتی اگر موعد نهایی اجرای تعهد هنوز فرا نرسیده باشد. برای مثال در قرارداد ساخت، هر چند موعد نهایی تحویل ساختمان ممکن است هنوز فرا نرسیده باشد، اما توقف عملیات اجرایی پروژه می‌تواند عملاً تحقق غایت قراردادی را با خطر جدی مواجه سازد. چنانچه اگر در اول سال شخصی تعهد کند که ساختمانی را تا پایان اسفند ساخته و تحویل می‌دهد و تا دی ماه کاری انجام نداده باشد تردیدی نیست که تکمیل ساختمانی ظرف چهار ماه با امکانات امروزی ممکن نیست و غایت محقق نخواهد شد.

از همین جا اهمیت تفکیک میان تعهدات آنی و مستمر آشکار می‌شود. در تعهدات آنی، اصل بر آن است که پیش از حلول موعد، نقض تعهد تحقق نمی‌یابد؛ زیرا اجرای تعهد هنوز معوق نشده است. اما در تعهدات مستمر، استمرار اجرا بخشی از ماهیت تعهد را تشکیل می‌دهد و قطع آن می‌تواند پیش از سررسید نهایی نیز وضعیت تخلف قراردادی ایجاد کند.

---

۱. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی نظریه عمومی تعهدات، چاپ ششم (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱) ص ۱۲۶.

این مسئله به‌ویژه در پرتو ماده ۲۲۶ قانون مدنی ایران و ماده ۱۲۳۱ قانون مدنی فرانسه اهمیت بیشتری می‌یابد؛ زیرا تحلیل سنتی این مقررات عمدتاً بر الگوی تعهدات آنی استوار است. حال آنکه در تعهدات مستمر، محدود کردن تحقق نقض تعهد به زمان سررسید نهایی، در بسیاری موارد با واقعیت اقتصادی و عملی روابط قراردادی سازگار نیست. در چنین وضعیتی، متعهده ناگزیر خواهد بود تا زمان فرارسیدن موعد نهایی منتظر بماند، حتی اگر از مدت‌ها پیش روشن شده باشد که استمرار اجرای تعهد متوقف شده و اجرای قرارداد در موعد مقرر عملاً ممکن نخواهد بود.

لذا این پرسش به ذهن می‌رسد که در حقوق فرانسه با ماده ۱۲۳۱ و در ایران با ماده ۲۲۶ که قبل از انقضای مدت، اجازه مطالبه خسارت نمی‌دهد آیا حکم به عدم امکان الزام یا مطالبه خسارت، تحمیل ضرر مضاعف بر متعهده نیست؟ آیا می‌توان حکم مواد مزبور را منصرف به تعهدات آنی نمود و در تعهدات مستمر با هر نقض تعهدی، اجازه مطالبه خسارت و الزام داد یا خیر؟ آنچه این تردید را تا حدودی قوت می‌بخشد اظهارنظر برخی دکترین فرانسه است که معتقد بر این هستند در عقود آنی قبل از اتمام مدت معین نمی‌توان مطالبه‌ای داشت اما در عقود مستمر حداقل می‌توان تعدیل تعهد را خواستار شد^۱ چنانچه دکترین جایگاه تئوری عدم پیش‌بینی یا مساله تعدیل را در عقود مستمر می‌دانستند^۲ و نهایتاً در سال ۲۰۱۶ ماده ۱۱۹۵ را در مورد تعدیل مطرح کردند که دکترین آن را به چنین عقود راه داده‌اند.^۳

1. Bertrand Fages, *Droit des obligations*, 6^{ed} (Paris: Lextensoéditions, 2016) p. 293; Alex Weill, François Terré, *Droit civil, Les obligations*, 4e éd (Paris: Dalloz, 1986) p. 46.

2. Henri Mazeaud & Jean Léon, *Leçons de droit civil. Obligations*, T.2, volume premier, 6^{ed} (Paris: par François Chabas, Montchrestien, 1978) p. 89.

3. L'intérêt de la distinction réside dans les effets de l'annulation ou de la résolution. Dans les contrats à exécution instantanée, ces mécanismes sont rétroactifs et donnent lieu à la restitution des prestations éventuellement fournies. Pour les contrats à exécution successive, les effets du contrat ne sont anéantis que pour l'avenir. En outre, les parties à un contrat à durée déterminée n'ont en principe pas la possibilité de remettre en cause le contrat avant l'arrivée du terme. Cependant, les nouveaux textes permettent désormais de remettre en cause le contrat à certaines conditions (C. civ., art. 1195 nouv.; V. Chapitre 8), ce que la jurisprudence avait déjà limitativement

از این رو تفکیک میان تعهدات آنی و مستمر صرفاً امری شکلی یا طبقه‌بندی نظری نیست، بلکه آثار بنیادینی در قلمرو مسئولیت قراردادی به دنبال دارد. در تعهدات مستمر، عدم استمرار اجرای تعهد می‌تواند پیش از حلول موعد مقرر، مسئولیت قراردادی متعهد را محقق سازد و زمینه طرح دعوای الزام به انجام تعهد را فراهم آورد، بدون آن که اثبات حلول موعد یا تحقق شرایط فسخ ضرورت داشته باشد. در مقابل در تعهدات آنی، متعهد اصولاً تنها با معوق شدن زمان انجام تعهد در وضعیت نقض قرار می‌گیرد و پیش از آن، امکان الزام وی به انجام تعهد برای متعهدله وجود ندارد. بر همین مبنا، لازم است میان تعهد به ساخت که ماهیتی استمراری دارد و در واحدهای زمانی قابل تجزیه است، با تعهد به تحویل که تعهدی آنی و مقید به زمان معین محسوب می‌شود، تفکیک قائل شد. هرچند این دو تعهد ممکن است در قالب یک قرارداد واحد جمع شوند، اما از حیث ماهیت حقوقی و زمان تحقق نقض، تابع قواعد متفاوتی هستند.

بر همین اساس، در تحلیل امکان الزام متعهد به انجام تعهد و مطالبه خسارت، آنچه اهمیت اساسی دارد، نه صرفاً ماهیت عقد، بلکه ماهیت خود تعهد و نحوه تحقق آن در طول زمان است. همین ویژگی، مبنای اصلی بررسی امکان شناسایی نقض تعهد پیش از موعد نهایی در تعهدات مستمر را تشکیل می‌دهد.

اگرچه توقف اجرای تعهد مستمر پیش از موعد نهایی، از حیث آثار عملی شباهت‌هایی با نهاد نقض پیش‌دستانه قرارداد در حقوق کامن‌لا دارد، اما این موضوع ناظر بر اعلام قطعی عدم اجرای قرارداد نیست، بلکه ناظر بر وقفه در استمرار اجرای تعهدی است که تحقق نتیجه نهایی آن وابسته به اجرای تدریجی در طول زمان است.

۳. تمیز تعهدات مستمر از عقود مستمر و نسبت میان آن‌ها

در ابتدا ممکن است این تصور ایجاد شود که تعهد مستمر همان عقد مستمر است و این دو مفهوم بر یکدیگر منطبق‌اند. حال آنکه با وجود ارتباط مفهومی، این دو نهاد حقوقی را

نمی‌توان یکسان دانست. تعهد مستمر، مفهومی عام‌تر و گسترده‌تر از عقد مستمر است و دایره شمول آن فراتر از تعهدات ناشی از قراردادهاست.

نخست آنکه، تعهد مستمر لزوماً منشأ قراردادی ندارد. در برخی موارد، منشأ تعهد مستمر، حکم قانون یا رای دادگاه است. برای مثال مطابق ماده ۶ قانون مسئولیت مدنی ایران که متأثر از ماده ۴۳ قانون تعهدات سوئیس^۱ است، دادگاه می‌تواند جبران خسارت را به صورت مستمر تعیین کند همچنین بر اساس مواد ۳ و ۶ همان قانون، حکمی که متضمن الزام شخص به جبران مستمر خسارت باشد، واجد ماهیت تعهد مستمر است، بی‌آنکه رابطه‌ای قراردادی منشأ آن تلقی شود. به همین ترتیب در مواردی مانند تقسیط دیون یا احکام اعسار که به موجب آن، محکوم‌علیه مکلف می‌شود در فواصل زمانی معین مبالغ مشخصی را پرداخت کند، استمرار تعهد نه ناشی از اراده طرفین، بلکه مبتنی بر حکم قانون یا تصمیم مقام قضایی است.

از سوی دیگر حتی در قلمرو قراردادها نیز میان عقد مستمر و تعهد مستمر، رابطه انطباق کامل وجود ندارد. هرچند در بسیاری از موارد، عقود مستمر متضمن تعهدات مستمر هستند، اما آنی یا مستمر بودن عقد لزوماً به معنای آنی یا مستمر بودن همه تعهدات ناشی از آن نیست. چه بسا عقدی از حیث اثر حقوقی آنی باشد، اما تعهدی با ماهیت مستمر در بستر آن ایجاد شود. برخی از حقوقدانان از این وضعیت با عنوان «عقد مختلط» یاد کرده‌اند یعنی قراردادی که از یک جهت واجد ویژگی‌های عقود آنی و از جهت دیگر متضمن تعهدات مستمر است. برای نمونه، عقد اجاره از حیث انتقال منافع در لحظه انعقاد، اثر حقوقی خود را ایجاد می‌کند، اما تعهد موجر به فراهم نگه داشتن امکان انتفاع مستأجر در

---

1. Art. 43: 1 Le juge détermine le mode ainsi que l'étendue de la réparation, d'après les circonstances et la gravité de la faute.

1bis Lorsqu'un animal qui vit en milieu domestique et n'est pas gardé dans un but patrimonial ou de gain, est blessé ou tué, le juge peut tenir compte dans une mesure appropriée de la valeur affective de l'animal pour son détenteur ou les proches de celui-ci.²⁴

2. Des dommages-intérêts ne peuvent être alloués sous forme de rente que si le débiteur est en même temps astreint à fournir des sûretés.

طول مدت اجاره، ماهیتی مستمر دارد.^۱ بنابراین، استمرار زمانی اجرای برخی تعهدات، لزوماً به معنای مستمر بودن خود عقد نیست.

در مقابل، همه تعهدات ناشی از عقود مستمر نیز الزاماً مستمر نیستند. ممکن است در یک عقد مستمر، برخی تعهدات ماهیتی آنی داشته باشند. برای مثال در قرارداد کار یا اجاره، پرداخت مبلغ معینی در زمان خاص می‌تواند تعهدی آنی باشد، هرچند رابطه قراردادی کلی، ماهیتی مستمر داشته باشد. از همین‌رو تحلیل وضعیت نقض تعهد و ضمانت اجراهای ناشی از آن، باید بر مبنای ماهیت خود تعهد صورت گیرد، نه صرفاً بر پایه طبقه‌بندی کلی عقد.

اهمیت این تفکیک در بحث حاضر آشکارتر می‌شود؛ زیرا مسئله اصلی مقاله، صرفاً بررسی آثار عقود مستمر نیست، بلکه تحلیل وضعیت تعهداتی است که اجرای آن‌ها وابسته به استمرار زمانی است و قطع فرآیند اجرای آن‌ها می‌تواند پیش از حلول موعد نهایی، غایت قرارداد را با اخلال مواجه کند. در چنین وضعیتی تمرکز صرف بر ماهیت عقد بدون توجه به ماهیت تعهد، ممکن است به نتایج غیرمنطقی منتهی شود.^۲

از این‌رو به نظر می‌رسد در تحلیل امکان الزام متعهد به انجام تعهد و مطالبه خسارت پیش از موعد نهایی، آنچه اهمیت بنیادین دارد، ماهیت تعهد و نحوه تحقق آن در طول زمان است نه صرفاً قالب قراردادی که تعهد از آن ناشی شده است. همین تمایز، مبنای اصلی بررسی امکان شناسایی نقض تعهد مستمر پیش از موعد نهایی را تشکیل می‌دهد.

---

۱. محمدجعفر جعفری لنگرودی، *فلسفه حقوق مدنی (اصول عامه اذن و اذنیات)*، پیشین، ص ۲۹.

۲. برای مثال در قرارداد ساخت، تعهد نهایی سازنده ممکن است تحویل ساختمان در موعد معین باشد؛ اما تحقق این تعهد نهایی وابسته به استمرار عملیات اجرایی در طول مدت قرارداد است. اگر سازنده در میانه اجرای پروژه عملیات ساخت را متوقف کند، هرچند موعد نهایی تحویل هنوز فرا نرسیده باشد، فرآیند تحقق تعهد اصلی دچار اخلال شده است. در این فرض، تحلیل وضعیت صرفاً بر مبنای آنی یا مستمر بودن عقد، پاسخگوی مسئله نخواهد بود؛ بلکه باید ماهیت تعهد به ساخت و نقش استمرار زمانی در تحقق آن مورد توجه قرار گیرد.

۴. تحلیل نقض تعهد مستمر پیش از موعد نهایی و امکان اعمال ضمانت اجراها در حقوق ایران و فرانسه

زمان تعیین شده برای اجرای تعهدات قراردادی نقش اساسی در عقد و تعهدات پذیرفته شده طرفین دارد و تخلف از زمان می تواند خدشه جدی بر مطلوبیت قرارداد و ارزش تعهد وارد کند.^۱ یکی از مهم ترین آثار تمایز میان تعهدات آنی و تعهدات مستمر، در زمان تحقق نقض تعهد و امکان توسل متعهدله به ضمانت اجراهای قراردادی آشکار می شود. در تحلیل سنتی حقوق قراردادهای، نقض تعهد اصولاً زمانی محقق می شود که متعهد در موعد مقرر از اجرای تعهد خودداری کند یا پس از مطالبه متعهدله، همچنان از ایفای آن امتناع ورزد و صرف وقفه در استمرار اجرای تعهد، غالباً به عنوان «تأخیر در اجرای تعهد» تلقی نمی شود. این تحلیل که در حقوق ایران در ماده ۲۲۶ ق.م و در حقوق فرانسه در قالب نهاد *mise en demeure* و ماده ۱۲۳۱ ق.م.ف انعکاس یافته، عمدتاً بر الگوی تعهدات آنی استوار است؛ یعنی تعهداتی که اجرای آنها در یک زمان مشخص و از طریق یک فعل واحد تحقق می یابد.

به منظور شناخت دقیق تر مبانی این تحلیل، لازم به توضیح است که ماده ۲۲۶ قانون مدنی ایران، اقتباسی از ماده ۱۱۴۶ قانون مدنی فرانسه مصوب ۱۸۰۴ است که پس از اصلاحات ۲۰۱۶ در قالب ماده ۱۲۳۱ بازنویسی شد. در این چارچوب، نهاد *Mise en demeure* «در حقوق ایران به «مطالبه» ترجمه شده است که در واقع نوعی اخطار عدم وفای به عهد یا اخطار عدم اجرا محسوب می شود و به موجب آن، متعهد از لحاظ قانونی در وضعیت امتناع از ایفای تعهد یا تأخیر در اجرای تعهد قرار می گیرد.^۲

در حقوق فرانسه؛ مطالبه، اعلام اراده متعهدله به متعهد یا از منظر دکترین، اعلام اراده متعهد به متعهدله برای انجام تعهدات موضوع قرارداد است که متعهد در قبال متعهدله بر

---

۱. ایرج بابائی، «نقش عنصر زمان در انجام تعهدات قراردادی و ضمانت اجرای عدم انجام به موقع تعهد»، فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۳، شماره ۵۰، (۱۴۰۴)، ص ۴۵.

2. François Terré & Philippe Simler & Yves Lequette, *Droit Civil Les Obligations*, 9^eéd, (Paris: Dalloz, 2005) p. 1038.

محمدجعفر جعفری لنگرودی، دوره حقوق مدنی (حقوق تعهدات)، پیشین، ص ۲۷۴.

ذمه گرفته است،^۱ در واقع تا زمانی که مطالبه صورت نگیرد، تأخیر متعهد در اجرای تعهد به طور رسمی احراز نمی شود. از این منظر، تأخیر در اجرای تعهد، مصداق عهدشکنی و عهدشکنی نیز مبنای تحقق مسئولیت قراردادی و جبران خسارت تلقی می شود. به همین جهت، دادگاه برای حکم به جبران خسارت باید احراز کند که متعهدله از طریق مطالبه، متعهد را در وضعیت تأخیر قرار داده و نقض تعهد تحقق یافته است. در حقوق فرانسه، مطالبه اصولاً در همه قراردادها ضروری است؛ اعم از اینکه زمان اجرای تعهد معین باشد یا غیر معین.^۲ اما در حقوق ایران اگر تعهد دارای زمان معین باشد به مجرد انقضای مدت انجام تعهد، بدون نیاز به مطالبه، عهدشکنی مدیون ثابت می شود.^۳

ماده ۲۲۶ ق.م.مقتبس از فرانسه متضمن آثاری^۴ از جمله ایجاد مسئولیت مدنی قراردادی، ایجاد ضمان، تعیین مبدا محاسبه خسارت، انتقال ریسک و تبدیل ید امانی به ید ضمانی است. مطابق این ماده، مطالبه خسارت زمانی ممکن است که متعهد از ایفای تعهد خود امتناع ورزد و این امتناع، حسب مورد پس از انقضای مدت مقرر در قرارداد یا پس از مطالبه متعهدله محقق شده باشد. از مفاد این ماده می توان استنباط کرد در حقوق ایران برای تحقق آثار نهاد، مطالبه دو عنصر اساسی نقش محوری دارد:^۵

نخست، وجود یا عدم وجود مدت معین برای انجام تعهد و دوم، تحقق مطالبه از سوی متعهدله در فرض فقدان مدت.

---

1. Remy Carbillac, *Droit des obligations*, 8^eéd (Paris: Dalloz, 2008) p.126; Alain Bénabent, *Droit civil, Les obligations*, 15^eéd (Paris: Librairie général de droit et de jurisprudence, Montchrestien, 2016) p.310

2. Philippe Delebecque, Jérôme Pansier (Frédéric), *Droit des obligations, Contrat et quasi-contrat*, op.cit. p. 23.

۳. علیرضا یزدانیان، «مفهوم و آثار مطالبه (Mise en demeure) در تعهدات: مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه»، مطالعات حقوقی، دوره ۱۱، شماره ۳، (۱۳۹۸) ص ۲۲۰.

4. Philippe Le Tourneau & Loic Cadet, *Droit de la responsabilité*, op.cit., p. 82.

۵. در برخی سیستم های حقوقی مانند فرانسه، احراز عهدشکنی متعهد در مواردی منوط به تشریفات مطالبه از سوی متعهدله است.

Muriel Fabre-Magnan, *Droit des obligations.T.I. Contrat et engagement unilateral*, 1^eéd (Paris: Presses universitaires de France, 2008) p. 635

اگر در قرارداد، زمان انجام تعهد معین نباشد اصل بر فوری بودن انجام تعهد است^۱ اما اگر برای انجام تعهد، مهلتی موردنظر باشد، اجل اینگونه تعهدات دو قسم است. در فرضی که برای انجام تعهد، مدت معینی در قرارداد پیش‌بینی شده باشد، صرف انقضای مهلت، کافی و در حکم مطالبه است.^۲ در حقوق فرانسه متعهدله باید وفای به عهد را مطالبه کند. در مقابل در فرضی که تعهد دارای مهلت معینی نیست اما در خود قرارداد به متعهدله اجازه داده شده که زمان انجام تعهد را تعیین کند در چنین وضعیتی تعیین سررسید تعهد به اختیار متعهدله است^۳ و بدون اثبات مطالبه، طرح دعوی مسئولیت قراردادی ممکن نیست.^۴ در حقوق فرانسه که مطالبه در هر حال ضروری است متعهد حق دارد منتظر مطالبه بماند. به طوری که تا زمانی مورد مطالبه قرار نگرفته، فرض بر این است که در وفای به عهد تاخیری نکرده و متعهدله با اعطای یک مهلت اضافی به وی موافقت کرده و در اجرای فوری تعهد نفعی ندارد.^۵

در هر دو فرض، قانون‌گذار قابلیت مطالبه خسارت را به فعلیت یافتن نقض تعهد پس از حلول موعد یا مطالبه گره زده است. بر این اساس می‌توان گفت که مطابق تفسیر متعارف از ماده ۲۲۶ ق.م، تا پیش از انقضای مدت یا مطالبه، ضرر ناشی از عدم اجرای تعهد، در وضعیت بالقوه قرار دارد و هنوز به مرحله‌ای نرسیده است که مطالبه خسارت را توجیه

---

۱. حسین صفایی، دوره مقدماتی حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، جلد دوم، چاپ چهل و دوم (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۴) ص ۲۳۰؛ علی بن محمدعلی طباطبایی حایری، الشرح الصغیر فی شرح المختصر النافع، جلد دوم، چاپ اول (قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۹) ص ۵۶.

۲. حشمت الله سماواتی، خسارت ناشی از عدم انجام تعهد در حقوق ایران و نظام‌های حقوقی دیگر، چاپ اول (تهران: انتشارات مولوی، ۱۳۶۸) ص ۱۸.

۳. به مانند عقد جایز عهده که اثر مطالبه، تعیین زمان انجام تعهد است.

۴. علیرضا یزدانیان، «مفهوم و آثار مطالبه (Mise en demeure) در تعهدات: مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه»، پیشین، ص ۲۱۶.

5. Marcel Planiol & Georges Ripert, *Traité pratique de droit civil français*, T7 (Paris: Librairie Général de Droit et Jurisprudence, 1931) p.130.

کند. با انقضای موعد انجام تعهد یا امتناع پس از مطالبه، این ضرر بالقوه به ضرری بالفعل تبدیل می‌شود و مسئولیت مدنی قراردادی متعهد را به دنبال دارد.^۱

با این حال در تعهدات مستمر به‌ویژه تعهداتی که تحقق هدف نهایی قرارداد وابسته به استمرار اجرای آن‌ها در طول زمان است، محدود کردن مفهوم نقض تعهد به زمان سررسید نهایی، همواره با واقعیت اقتصادی و عملی قرارداد سازگار نیست. در این دسته از تعهدات، توقف یا اختلال در فرآیند اجرا، ممکن است پیش از حلول موعد نهایی، عملاً امکان اجرای قرارداد را از بین ببرد یا متعهدله را در معرض زیان قطعی قرار دهد. این تحلیل ناظر بر فرض غالب تعهدات آنی یا تعهداتی است که نقض آن‌ها صرفاً در نقطه‌ای مشخص از زمان (یعنی موعد انجام تعهد) قابل تصور است. در تعهدات با ماهیت مستمر، محدود کردن آثار نقض تعهد به صرف انقضای مدت یا مطالبه، با کارکرد واقعی این نوع تعهدات سازگار به نظر نمی‌رسد. این تمایز تحلیلی، مبنای اصلی بازاندیشی در نحوه اعمال ماده ۲۲۶ ق.م. در خصوص تعهدات با ماهیت مستمر و نقش زمان در تحقق مسئولیت قراردادی است.

نمونه بارز این وضعیت، تعهد به ساخت در قراردادهای مشارکت در ساخت و پیش‌فروش ساختمان است. در قراردادهای پیش‌فروش ساختمان، تعهد پیش‌فروشنده صرفاً ناظر بر تحویل نهایی بنا نیست، بلکه شامل فرآیند مستمر ساخت و تکمیل ساختمان مطابق اوصاف قراردادی و در مهلت مقرر نیز می‌شود.^۲ هرچند تعهد نهایی سازنده، تحویل ساختمان در موعد مقرر است، اما تحقق این تعهد نهایی وابسته به مجموعه‌ای از عملیات مستمر، تدریجی و وابسته به زمان در طول مدت قرارداد است. در قراردادهای ساختمانی، استمرار اجرای عملیات بخشی از سازوکار تحقق هدف اقتصادی قرارداد محسوب می‌شود و توقف آن می‌تواند تعادل قراردادی و امکان اجرای نهایی تعهدات را با مخاطره مواجه

1. Corrine Renault- Brahinski, *Droit des obligations*, 13^eéd (Paris: Gualino Lextensoéditions, 2016) p. 56.

۲. حمید ابهری و محمدحسین تقی‌پور، «تعهد پیش‌فروشنده به ساخت و تکمیل ساختمان و ضمانت اجرای آن در قانون پیش‌فروش ساختمان و مقایسه آن با قانون مدنی»، مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۵، شماره ۱، (۱۳۹۴) ص ۳.

سازد.^۱ در چنین وضعیتی اگر سازنده عملیات اجرایی را در میانه مسیر متوقف کند، هرچند موعد نهایی تحویل هنوز فرا نرسیده باشد، فرآیند تحقق تعهد اصلی مختل شده و خطر عدم اجرای قرارداد در موعد مقرر به صورت جدی و عینی ایجاد می‌شود.

در اینجا باید میان «تأخیر در اجرای تعهد نهایی» و «قطع فرآیند اجرای تعهد مستمر» تفکیک قائل شد. تأخیر مفهومی است که اصولاً ناظر به عدم اجرای تعهد در موعد مقرر است؛ حال آنکه در تعهدات مستمر، قطع استمرار اجرا ممکن است پیش از حلول موعد نهایی نیز واجد وصف تخلف قراردادی باشد. به بیان دیگر در این دسته از تعهدات، نقض تعهد لزوماً به زمان سررسید نهایی محدود نمی‌شود، بلکه ممکن است از لحظه‌ای آغاز شود که متعهد بدون جهت موجه، استمرار اجرای تعهد را متوقف می‌کند.

در حقوق فرانسه، هرچند تحلیل سنتی مسئولیت قراردادی بر ضرورت حلول موعد و تحقق *mise en demeure* استوار بوده است، اما دکتترین جدید به‌ویژه پس از اصلاحات ۲۰۱۶، توجه بیشتری به کارکرد اقتصادی قرارداد و ضرورت حفظ تعادل قراردادی نشان داده است.^۲ در دکتترین جدید حقوق فرانسه، دامنه توسل متعهدله به ضمانت اجرای قراردادی بیش از گذشته تابع معیارهایی چون حسن نیت، تناسب ضمانت اجرا با میزان نقض تعهد و حفظ تعادل اقتصادی قرارداد دانسته شده است؛ به گونه‌ای که در مواردی، صرف نقض جزئی یا غیر اساسی، برای توسل به شدیدترین ضمانت اجرای قراردادی کافی تلقی نمی‌شود.^۳ برخی نویسندگان فرانسوی معتقدند در قراردادهای با اجرای مستمر، صرف انتظار تا فرارسیدن موعد نهایی در مواردی که توقف عملیات اجرایی تحقق هدف قرارداد را با خطر جدی مواجه می‌کند، با منطق حمایت قراردادی سازگار نیست.^۴ همین

---

۱. روح‌الله آخوندی روشناوند و هدی مشفق، «شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت در قراردادهای ساختمان‌سازی»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۳، شماره ۵۱، (۱۴۰۴)، ص ۲۱۲.

2. Bertrand Fages, Droit des obligations, op.cit., p. 293.

۳. لیا جنیدی و سجاد قاسمی، «امکان‌سنجی تعدیل ضمانت اجرای نقض تعهد در فرض اجرای اساسی قرارداد»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۳، شماره ۴۹، (۱۴۰۳)، صص ۱۵۴-۱۵۶.

4. Corrine Renault-Brahinski, Droit des obligations, op. cit., p.56.

تحول تحلیلی، زمینه پذیرش نهادهایی چون تعدیل قرارداد، فسخ ناشی از عدم اجرا و واکنش زود هنگام نسبت به اختلال در اجرای قرارداد را تقویت کرده است.

در نظام حقوقی کامن لا نیز وضعیتی نزدیک به مسئله حاضر ذیل نهاد «نقض پیش‌دستانه قرارداد» یا «اعلام پیشینی عدم اجرای قرارداد» مورد بررسی قرار گرفته است. بر مبنای این نظریه، هرگاه پیش از فرارسیدن موعد نهایی اجرای تعهد؛ از رفتار، گفتار یا اوضاع و احوال چنین استنباط شود که متعهد، قصد اجرای قرارداد را ندارد یا عملاً قادر به ایفای تعهد نخواهد بود، متعهدله می‌تواند بدون انتظار تا زمان سررسید، به ضمانت اجرای قراردادی متوسل شود.^۱ هرچند مبانی و ساختار این نهاد با مبانی حاکم بر حقوق ایران و فرانسه یکسان نیست و بررسی تفصیلی آن نیز خارج از چارچوب این پژوهش قرار دارد، اما اشاره به آن نشان می‌دهد که تحلیل سنتی عنصر زمان در مسئولیت قراردادی به‌ویژه در قراردادهای مستمر و زمان‌مند، در نظام‌های حقوقی مختلف با چالش‌های جدی مواجه شده است.

در حقوق ایران نیز می‌توان با تکیه بر اصول کلی حقوق قراردادهای به‌ویژه اصل لزوم قراردادهای، حسن نیت در اجرای تعهدات، منع ورود ضرر و لزوم تفسیر قرارداد بر مبنای قصد مشترک طرفین، امکان شناسایی نوعی نقض فعلی در تعهدات مستمر را توجیه کرد. در واقع هرچند ممکن است تعهد نهایی هنوز معوق نشده باشد، اما توقف غیرموجه فرآیند اجرای مستمر، خود می‌تواند نقض تعهد مستقل تلقی شود؛ زیرا استمرار اجرا، بخشی از ماهیت تعهد را تشکیل می‌دهد.

بر همین اساس به نظر می‌رسد ماده ۲۲۶ قانون مدنی را نباید به گونه‌ای تفسیر کرد که هرگونه واکنش حقوقی نسبت به اختلال در تعهدات مستمر را تا زمان حلول موعد نهایی منتفی بداند. مفاد این ماده ناظر به مطالبه خسارت ناشی از عدم اجرای تعهد در موعد است، اما مانع شناسایی نقض مستقل تعهدات مستمر در اثنای اجرا نیست. در تعهدات مستمر ممکن است فرآیند نقض، پیش از موعد نهایی آغاز شده و به‌صورت تدریجی استمرار یابد. در چنین مواردی متعهدله باید بتواند حسب مورد، الزام متعهد به ادامه اجرای تعهد،

1. Mindy Chen-Wishart, *Contract Law*, 7th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2022) p. 500–555.

جلوگیری از توقف عملیات اجرایی و حتی جبران خسارات ناشی از اختلال در فرآیند اجرا را مطالبه کند.

البته صرف کندی اجرای تعهد یا بروز وقفه‌های جزئی را نمی‌توان همواره مصداق نقض فعلی تعهد دانست. تشخیص این وضعیت نیازمند احراز آن است که رفتار متعهد بر اساس سیر متعارف امور، اجرای قرارداد در موعد مقرر را با خطر جدی و واقعی مواجه کرده باشد. از همین رو احراز نقض پیش از موعد در تعهدات مستمر باید مبتنی بر معیارهای عینی، فنی و کارشناسی باشد و صرف احتمال تأخیر برای تحقق مسئولیت قراردادی کافی نیست.

۵. آثار و ضمانت اجرای ناشی از نقض تعهدات مستمر پیش از موعد نهایی پذیرش امکان تحقق نقض تعهد در تعهدات مستمر پیش از حلول موعد نهایی، تنها یک بحث نظری یا مفهومی نیست، بلکه آثار عملی مهمی در قلمرو ضمانت اجرای قراردادی به دنبال دارد. اگر قطع یا اختلال در فرآیند اجرای تعهد مستمر، نوعی نقض فعلی تعهد تلقی شود، متعهدله باید بتواند پیش از فرا رسیدن موعد نهایی نیز حسب مورد به ضمانت اجرای متناسب با وضعیت قراردادی متوسل شود. در غیر این صورت، پذیرش ماهیت مستمر تعهد، عملاً فاقد اثر حمایتی خواهد بود و متعهدله ناگزیر می‌شود تا زمان سررسید نهایی، علی‌رغم آشکار بودن اختلال در فرآیند اجرا، در انتظار باقی بماند.

۵-۱. الزام متعهد به ادامه اجرای تعهد مستمر

نخستین و طبیعی‌ترین ضمانت اجرا در فرض توقف یا اختلال در اجرای تعهد مستمر، الزام متعهد به ادامه اجرای تعهد است. مبنای این ضمانت اجرا را می‌توان در اصل لزوم قراردادهای مواد ۱۰ و ۲۱۹ قانون مدنی و اصل وفای به عهد جست‌وجو کرد. بر اساس این اصول، هرگاه متعهد برخلاف مفاد قرارداد، فرآیند اجرای تعهد مستمر را بدون جهت موجه

متوقف کند، متعهدله حق دارد الزام وی را به ادامه عملیات اجرایی از دادگاه مطالبه کند مگر آنکه مانع قانونی یا قراردادی وجود داشته باشد.^۱

این مسئله به‌ویژه در قراردادهای ساخت اهمیت اساسی دارد؛ زیرا در این دسته از قراردادها، تعهد نهایی به تحویل ساختمان، وابسته به استمرار عملیات اجرایی در طول مدت قرارداد است. در چنین وضعیتی اگر سازنده، عملیات ساخت را در میانه مسیر متوقف کند، انتظار تا فرارسیدن موعد نهایی تحویل، ممکن است امکان اجرای مؤثر قرارداد را از بین ببرد. از همین رو به نظر می‌رسد متعهدله باید بتواند حتی پیش از حلول موعد نهایی، الزام سازنده به ادامه عملیات اجرایی را مطالبه کند. در تعهدات ساختمانی، اصل لزوم قراردادها و ماهیت الزام‌آور تعهد ساخت اقتضا می‌کند که متعهد تا زمان تکمیل پروژه و اجرای کامل تعهدات قراردادی، ملزم به استمرار عملیات اجرایی باشد و نتواند به‌طور یکجانبه اجرای پروژه را متوقف سازد.^۲

در عمل نیز بسیاری از قراردادهای مشارکت در ساخت و پیمانکاری، متضمن برنامه زمان‌بندی مرحله‌ای هستند و برای توقف عملیات اجرایی، ضمانت اجراهای مشخصی پیش‌بینی می‌کنند. حتی در فرض سکوت قرارداد نیز می‌توان با تکیه بر قصد مشترک

---

۱. با وجود اصل لزوم، اعمال حق الزام همواره بدون قید و شرط نیست و در مواردی ممکن است با مانع مواجه شود. از جمله مهم‌ترین این موانع، استناد متعهد به حق حبس در صورت وجود شرایط آن است. همچنین در مواردی که عدم اجرای تعهد ناشی از فعل یا ترک فعل متعهدله باشد، حق الزام و مطالبه خسارت برای وی منتفی خواهد بود. برای مثال چنانچه در قرارداد پیش‌بینی شده باشد که تأمین مصالح ساختمانی بر عهده پیش‌خردار است و وی از تهیه یا تحویل به موقع مصالح خودداری کند، متعهد (پیش‌فروشنده یا سازنده) نه تنها قابل الزام به انجام تعهد نخواهد بود، بلکه متعهدله نیز حق مطالبه خسارت ناشی از عدم انجام یا تأخیر در انجام تعهد را از دست می‌دهد. همچنین هرگاه اقدامات مستقیم یا غیرمستقیم متعهدله مانع اجرای تعهد به ساخت شود، وضعیت مشابهی حاکم خواهد بود (حسین صفایی، دوره مقدماتی حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، جلد دوم، چاپ چهارم و دوم (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۴) ص ۲۱۸؛ «تعهد پیش‌فروشنده به ساخت و تکمیل ساختمان و ضمانت اجرای آن در قانون پیش‌فروش ساختمان و مقایسه آن با قانون مدنی»، مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۵، شماره ۱، (۱۳۹۴) ص ۱۷).

۲. حمید ابهری و محمدحسین تقی‌پور، «تعهد پیش‌فروشنده به ساخت و تکمیل ساختمان و ضمانت اجرای آن در قانون پیش‌فروش ساختمان و مقایسه آن با قانون مدنی»، پیشین، ص ۴-۶.

طرفین، عرف قراردادی و اقتضای ذات تعهد به ساخت، استمرار عملیات اجرایی را جزء مفاد ضمنی قرارداد تلقی کرد.

البته الزام متعهد به ادامه اجرای تعهد مستمر، مطلق نیست و در مواردی ممکن است با مانع مواجه شود؛ از جمله در فرض وجود حق حبس، وقوع قوه قاهره، دخالت مستقیم متعهده در توقف عملیات اجرایی یا عدم امکان عملی اجرای تعهد. در چنین مواردی احراز قابلیت الزام نیازمند بررسی اوضاع و احوال قراردادی و فنی هر پرونده خواهد بود.

۲-۵. مطالبه خسارت ناشی از توقف یا اختلال در اجرای تعهد

یکی دیگر از آثار شناسایی نقض پیش از موعد در تعهدات مستمر، امکان مطالبه خسارت ناشی از توقف یا اختلال در فرآیند اجرای تعهد است. در تحلیل سنتی ماده ۲۲۶ قانون مدنی، مطالبه خسارت اصولاً پس از حلول موعد انجام تعهد و تحقق تأخیر امکان‌پذیر است. با این حال در تعهدات مستمر، زیان متعهده ممکن است پیش از سررسید نهایی آغاز شود.

برای مثال، توقف عملیات ساختمانی می‌تواند موجب افزایش هزینه‌ها، از بین رفتن فرصت‌های اقتصادی، ورود خسارت ناشی از تأخیر در بهره‌برداری یا حتی کاهش ارزش اقتصادی موضوع قرارداد شود و تعادل قرارداد و آنچه را که مدنظر طرفین بوده منقلب می‌کند.^۱ در چنین وضعیتی هرچند موعد نهایی تحویل هنوز فرا نرسیده باشد، اما رفتار متعهد، فرآیند اجرای قرارداد را مختل کرده و زیان فعلی برای متعهده ایجاد کرده است. از این رو در تعهدات مستمر باید میان «خسارت ناشی از عدم اجرای نهایی تعهد» و «خسارت ناشی از اختلال در فرآیند اجرای تعهد» تفکیک قائل شد. اولی ممکن است منوط به حلول موعد نهایی باشد، اما دومی می‌تواند پیش از سررسید نیز تحقق پیدا کند. همین تفکیک، امکان توجیه مسئولیت قراردادی متعهد را در فرض توقف غیرموجه اجرای تعهد مستمر فراهم می‌سازد.

۱. ایرج بابائی، «نقش عنصر زمان در انجام تعهدات قراردادی و ضمانت اجرای عدم انجام به موقع تعهد»، پیشین، ص

در حقوق فرانسه نیز هرچند تحلیل سنتی مسئولیت قراردادی بر تحقق *mise en demeure* و حلول موعد استوار بوده، اما تحول دکترین جدید به ویژه پس از اصلاحات ۲۰۱۶، زمینه پذیرش واکنش زودهنگام نسبت به اختلال در اجرای قرارداد را تقویت کرده است.^۱

۳-۵. امکان فسخ قرارداد در فرض نقض پیش از موعد

در برخی موارد، توقف اجرای تعهد مستمر ممکن است به اندازه‌ای اساسی و جدی باشد که ادامه رابطه قراردادی را غیرقابل تحمل یا بی‌فایده سازد. در چنین وضعیتی، متعهدله ممکن است علاوه بر الزام متعهد یا مطالبه خسارت، حق فسخ قرارداد را نیز داشته باشد. این وضعیت به ویژه در قراردادهایی قابل تصور است که استمرار اجرای تعهد، رکن اصلی تحقق هدف قرارداد محسوب می‌شود. برای مثال در قرارداد مشارکت در ساخت، اگر توقف عملیات اجرایی به گونه‌ای باشد که امکان تکمیل پروژه در مدت متعارف عملاً از بین برود، بقای قرارداد ممکن است صرفاً موجب افزایش زیان متعهدله شود. البته فسخ قرارداد باید آخرین ضمانت اجرا تلقی شود و صرف ایجاد وقفه جزئی یا تأخیر محدود، برای توجیه آن کافی نیست. احراز حق فسخ نیازمند آن است که نقض تعهد به حدی اساسی باشد که اعتماد متعهدله به اجرای قرارداد را به طور جدی از بین ببرد یا غایت اقتصادی قرارداد را مخدوش سازد.

۶. معیارهای احراز نقض پیش از موعد در تعهدات مستمر

پذیرش امکان تحقق نقض تعهد پیش از موعد نهایی، نباید به گونه‌ای تفسیر شود که هرگونه کندی اجرا یا اختلاف جزئی قراردادی، مبنای طرح دعوای مسئولیت قراردادی قرار گیرد. در غیر این صورت، ثبات روابط قراردادی و امنیت اقتصادی قراردادها با اختلال مواجه خواهد شد.

از همین رو احراز نقض پیش از موعد در تعهدات مستمر باید مبتنی بر معیارهای عینی و قابل اثبات باشد. از مهم‌ترین این معیارها می‌توان به توقف کامل عملیات اجرایی، کاهش

---

1. Bertrand Fages, Droit des obligations, op. cit., p. 293.

غیرمتعارف پیشرفت کار، ترک کارگاه، فقدان تجهیزات یا نیروی انسانی لازم، امتناع آشکار متعهد از ادامه اجرا یا اوضاع و احوالی که بر اساس سیر متعارف امور، اجرای قرارداد در موعد مقرر را عملاً غیرممکن می‌سازد، اشاره کرد.

در بسیاری از موارد، تشخیص این وضعیت نیازمند ارزیابی فنی و کارشناسی است و دادگاه باید با توجه به ماهیت قرارداد، عرف حرفه‌ای، برنامه زمان‌بندی و میزان پیشرفت عملیات، احراز کند که رفتار متعهد صرفاً تأخیر موقت نیست، بلکه نوعی اختلال جدی در فرآیند اجرای تعهد محسوب می‌شود.

بر همین اساس به نظر می‌رسد در تعهدات مستمر، مفهوم نقض تعهد باید با توجه به ماهیت زمان‌مند فرآیند اجرا تحلیل شود و نمی‌توان صرفاً با تکیه بر سررسید نهایی، وضعیت حقوقی متعهد و متعهدله را ارزیابی کرد.

نتیجه‌گیری

تحلیل تعهدات مستمر نشان می‌دهد که این دسته از تعهدات، به دلیل وابستگی ماهوی به عنصر زمان و استمرار اجرا، صرفاً با الگوی سنتی تعهدات آنی قابل تحلیل نیستند. در تعهدات آنی، نقض تعهد اصولاً در زمان سررسید نهایی تحقق می‌یابد و تا پیش از آن، متعهد در وضعیت تخلف قرار نمی‌گیرد. با این وجود، در تعهدات مستمر به‌ویژه تعهداتی که تحقق هدف نهایی قرارداد وابسته به استمرار عملیات اجرایی در طول زمان است، قطع یا اختلال در فرآیند اجرا می‌تواند پیش از حلول موعد نهایی نیز واجد وصف نقض تعهد باشد. در چنین وضعیتی، واکنش حقوقی نسبت به نقض تعهد نیز باید متناسب با میزان اختلال ایجادشده در منافع قراردادی متعهدله و آثار اقتصادی قرارداد ارزیابی شود و نمی‌توان صرفاً با تکیه بر تحلیل سنتی سررسید نهایی، هرگونه حمایت قراردادی را تا زمان حلول موعد به تأخیر انداخت. بر همین اساس، تفکیک میان «عقد مستمر» و «تعهد مستمر» اهمیت بنیادین دارد؛ زیرا آنچه در تحلیل امکان اعمال ضمانت اجراها نقش تعیین‌کننده ایفا می‌کند نه صرفاً ماهیت عقد، بلکه ماهیت خود تعهد و نحوه تحقق آن در طول زمان است. چه بسا عقدی از حیث اثر حقوقی آنی باشد، اما تعهدی با ماهیت مستمر در بستر آن

ایجاد شود؛ چنان که در قراردادهای ساخت و پیش فروش ساختمان، تعهد به تحویل نهایی، وابسته به استمرار عملیات ساخت در طول مدت قرارداد است.

این پژوهش نشان داد که در تعهدات مستمر باید میان «تأخیر در اجرای تعهد نهایی» و «قطع فرآیند مستمر اجرای تعهد» تفکیک قائل شد. در این دسته از تعهدات، توقف یا اختلال در فرآیند اجرا صرفاً مقدمه نقض آینده نیست، بلکه می‌تواند خود نوعی نقض فعلی تعهد تلقی شود؛ زیرا استمرار اجرا بخشی از ماهیت تعهد را تشکیل می‌دهد و اختلال در آن، غایت قراردادی را با خطر جدی مواجه می‌سازد. این تحلیل با نقش بنیادین عنصر زمان در روابط قراردادی نیز هماهنگ است؛ زیرا مطلوبیت اجرای تعهد و ارزش اقتصادی قرارداد، تابع زمان اجرای آن نیز هست و قاضی اصولاً مقام تعیین‌کننده مطلوبیت عنصر زمان در قرارداد نیست، بلکه این امر تابع هدف و اراده طرفین به‌ویژه متعهدله در انعقاد قرارداد است. از این رو در تعهدات مستمر که استمرار اجرا بخشی از مطلوب قراردادی را تشکیل می‌دهد، توقف عملیات اجرایی می‌تواند پیش از حلول موعد نهایی نیز تعادل قراردادی و مطلوب موردنظر متعهدله را مختل سازد و زمینه شناسایی نقض فعلی تعهد را فراهم آورد.

بررسی حقوق فرانسه نیز نشان می‌دهد که هرچند تحلیل سنتی مسئولیت قراردادی بر ضرورت حلول موعد و تحقق *mise en demeure* استوار بوده است، اما تحول دکترین جدید به‌ویژه پس از اصلاحات ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه، زمینه توجه بیشتر به کارکرد اقتصادی قرارداد و واکنش نسبت به اختلال در اجرای مستمر تعهدات را فراهم کرده است. در حقوق ایران نیز می‌توان با تکیه بر اصول کلی حقوق قراردادها از جمله اصل لزوم قراردادها، اصل حسن نیت در اجرای تعهدات، منع ورود ضرر و لزوم تفسیر قرارداد بر مبنای قصد مشترک طرفین، امکان شناسایی نوعی نقض فعلی در تعهدات مستمر را توجیه کرد. بر این مبنا ماده ۲۲۶ قانون مدنی را نباید به گونه‌ای تفسیر کرد که هرگونه واکنش حقوقی نسبت به اختلال در اجرای تعهدات مستمر را تا زمان حلول موعد نهایی منتفی بداند. مفاد این ماده عمدتاً ناظر به فرضی است که نقض تعهد تنها در سررسید نهایی قابل احراز باشد، در حالی که در تعهدات مستمر، فرآیند نقض ممکن است پیش از موعد آغاز

شده و به صورت تدریجی استمرار یابد. بر همین اساس به نظر می‌رسد در فرض توقف غیرموجه اجرای تعهدات مستمر، متعهدله باید بتواند حسب مورد، الزام متعهد به ادامه اجرای تعهد، جبران خسارات ناشی از اختلال در فرآیند اجرا و در مواردی فسخ قرارداد را مطالبه کند. البته احراز چنین وضعیتی باید مبتنی بر معیارهای عینی، فنی و کارشناسی باشد و صرف کندی اجرا یا احتمال تأخیر، برای تحقق مسئولیت قراردادی کافی نیست. در نهایت می‌توان نتیجه گرفت که بازخوانی مفهوم نقض تعهد در پرتو ماهیت زمان‌مند تعهدات مستمر، ضمن هماهنگی بیشتر با واقعیت اقتصادی قراردادهای نوین، می‌تواند از ورود زیان‌های گسترده به متعهدله جلوگیری کرده و کارکرد حمایتی حقوق قراردادهای را در روابط مستمر تقویت کند. از همین رو شایسته است در رویه قضایی و نیز در تنظیم قراردادهای مستمر، معیارهای روشن‌تری برای تشخیص اختلال در فرآیند اجرای تعهد و ضمانت اجراهای قابل اعمال پیش‌بینی شود.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Noura Ehsangar

<https://orcid.org/0000-0001-6861-8155>

Alireza Yazdanian

<https://orcid.org/0000-0003-0008-7188>

منابع

فارسی

کتاب‌ها

- امیری قائم مقامی، عبدالمجید، *حقوق تعهدات (نظریه کلی قانون مدنی)*، چاپ دوم، جلد دوم (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۳).

- بهرامی احمدی، حمید، حقوق تعهدات و قراردادها (با مطالعه تطبیقی در فقه مذاهب اسلامی و نظام های حقوقی)، چاپ اول (تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۰).
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، دوره حقوق مدنی (حقوق تعهدات)، چاپ سوم (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸).
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، فلسفه حقوق مدنی (اصول عامه اذن و اذنیات)، جلد دوم، چاپ دوم (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۰).
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، علم موضوع شناسی، چاپ اول (تهران: گنج دانش، ۱۳۹۷).
- سنهوری، عبدالرزاق احمد، دوره حقوق مدنی (الوسیط فی شرح القانون المدنی - قواعد عمومی قراردادها)، ترجمه مهدی دادمرزی و حسین دانش کیا، جلد اول، چاپ دوم (قم: انتشارات دانشگاه قم، ۱۳۹۸).
- سماواتی، حشمت الله، خسارت ناشی از عدم انجام تعهد در حقوق ایران و نظام های حقوقی دیگر، چاپ اول (تهران: انتشارات مولوی، ۱۳۶۸).
- شهیدی، مهدی، تشکیل قراردادها و تعهدات، چاپ چهارم (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۴).
- صفایی، حسین، دوره مقدماتی حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، جلد دوم، چاپ چهل و دوم (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۴).
- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی: قواعد عمومی قراردادها، جلد اول، چاپ ششم (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۳).
- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی نظریه عمومی تعهدات، چاپ ششم (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۱).
- یزدانیان، علیرضا، حقوق مدنی حقوق تعهدات قواعد عمومی مسئولیت مدنی با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه، جلد اول، چاپ سوم (تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۳).
- یزدانیان، علیرضا، درس های از حقوق مدنی تطبیقی. مطالعات تطبیقی در حقوق تعهدات، جلد اول، چاپ سوم (تهران: انتشارات میزان، ۱۴۰۳).

مقاله‌ها

- آخوندی روشناوند، روح‌الله و مشفق، هدی، «شرط پذیرش مسئولیت و جبران خسارت در قراردادهای ساختمان‌سازی»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۳، شماره ۵۱، (۱۴۰۴).
Doi: 10.22054/jplr.2025.82932.2891.

- ابهری، حمید و تقی‌پور، محمدحسین، «تعهد پیش‌فروشنده به ساخت و تکمیل ساختمان و ضمانت اجرای آن در قانون پیش‌فروش ساختمان و مقایسه آن با قانون مدنی»، مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۵، شماره ۱، (۱۳۹۴).
Doi: 10.22059/jlq.2015.54029.

- بابائی، ایرج، «نقش عنصر زمان در انجام تعهدات قراردادی و ضمانت اجرای عدم انجام به موقع تعهد»، فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۳، شماره ۵۰، (۱۴۰۴).
Doi: 10.22054/jplr.2025.86193.2926.

- جنیدی، لعلیا و قاسمی، سجاد، «امکان سنجی تعدیل ضمانت اجرای نقض تعهد در فرض اجرای اساسی قرارداد»، فصلنامه علمی پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۳، شماره ۴۹، (۱۴۰۳).
Doi: 10.22054/jplr.2025.82228.2884.

- وکیلی مقدم، محمدحسین، «مبانی و اصول عامه عقود مستمر در مطالعه تطبیقی فقه اسلامی، حقوق ایران و غرب»، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۹، شماره ۴، (۱۴۰۱).
Doi: 10.22091/csiw.2022.7486.2167.

- یزدانیان، علیرضا، «مفهوم و آثار مطالبه (Mise en demeure) در تعهدات: مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه»، مطالعات حقوقی، دوره ۱۱، شماره ۳، (۱۳۹۸).
Doi: 10.22099/JLS.2019.5493.

عربی

کتاب‌ها

- الزحیلی، وهبه، *الفقه الاسلامی و ادلت*، چاپ چهارم (دمشق: دارالفکر، ۱۴۳۳).
- طباطبایی حایری، علی بن محمدعلی، *الشرح الصغیر فی شرح المختصر النافع*، جلد دوم، چاپ اول (قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۰۹).

References

Frech

Books

- Bénabent, Alain, *Droit civil. Les obligations*, 15^eéd (Paris: Librairie général de droit et de jurisprudence, Montchrestien, 2016).
- Canin, Parick, *Droit civil. Les obligations*, 6^eéd (Paris: Hachette Livre, 2013).
- Carbillac, Remy, *Droit des obligations*, 8^eéd (Paris: Dalloz, 2008).
- Carbonnier, Jean, *Droit civil. Les obligations*, T.4, 21^eéd (Paris: Presses universitaires de France, 1998).
- Chen-Wishart, Mindy, *Contract Law*, 7th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2022).
- Delebecque, Philippe & Jérôme, Pansier (Frédéric), *Droit des obligations, Contrat et quasi-contrat*, 7^eéd (Paris: LexisNexis, 2016).
- Delebecque, Philippe & Jérôme, Pansier (Frédéric), *Droit des obligations, Régime général*, 9^eéd (Paris: LexisNexis, 2018).
- Fabre-Magnan, Muriel, *Droit des obligations. T.1. Contrat et engagement unilateral*, 1^eéd (Paris: Presses universitaires de France, 2008).
- Fages (Bertrand), *Droit des obligations*, 6^eéd (Paris: Lextensoéditions, 2016).
- Flour, Jaques & Aubert, Jean-Luc & Savaux, Eric, *Droit Civil. Les Obligations, L'acte juridique*, T.1, 13^eéd (Paris: sirey, 2008).

- Le Tourneau (Philippe), Cadiet (Loic), *Droit de la responsabilité*, 2^{éd} (Paris: Dalloz, 1998).
- Malaurie, Philippe & Aynes, Laurent & Stoffel-Munck, Philippe, *Droit civil. Les obligations*, 8^{éd} (Paris: LGDJ, 2016).
- Marty, Gabriel & Raynaud, Pierre & Jestaz, Philippe, *Droit civil, Les obligations*, T2, 2^{éd} (Paris: sirey, 1983).
- Planiol, Marcel & Ripert, Georges, *Traité pratique de droit civil français*, T 7 (Paris: Librairie Général de Droit et Jurisprudence, 1931).
- Mazeaud, Henri & Léon, Jean, *Leçons de droit civil. Obligations*, T.2, volume premier, 6^{éd} (Paris: par François Chabas, Montchrestien, 1978).
- Renault- Brahinski, Corrine, *Droit des obligations*, 13^{éd} (Paris: Gualino Lextensoéditions, 2016).
- Starck, Boris, *Droit civil Obligations*, 1^{éd} (Paris: Librairies techniques, 1972).
- Terré, François & Simler, Philippe & Lequette, Yves, *Droit Civil Les Obligations*, 9^{éd}, (Paris: Dalloz, 2005).
- Weill, Alex & Terré, François, *Droit civil, Les obligations*, 4^{éd} (Paris: Dalloz, 1986).

In Persian

Books

- Amiri Qaem-Maghani, Abdolmajid, *Law of Obligations (General Theory of Civil Law)*, Second Edition, Vol. 2 (Tehran: University of Tehran Press, 1974). [In Persian]

- Bahrami Ahmadi, Hamid, *Law of Obligations and Contracts (With Comparative Study in Islamic Schools of Law and Legal Systems)*, First Edition (Tehran: Imam Sadiq University Press, 2011). [In Persian]
- Jafari Langroudi, Mohammad Jafar, *Course of Civil Law (Law of Obligations)*, Third Edition (Tehran: Ganj Danesh Press, 1999). [In Persian]
- Jafari Langroudi, Mohammad Jafar, *Science of Subject Recognition*, First Edition (Tehran: Ganj Danesh, 2018). [In Persian]
- Jafari Langroudi, Mohammad Jafar, *Philosophy of Civil Law (General Principles of Permission and Authorizations)*, Vol. 2, Second Edition (Tehran: Ganj Danesh Press, 2001). [In Persian]
- Katouzian, Nasser, *Civil Law: General Theory of the Obligations*, Sixth Edition (Tehran: Mizan Publishing, 2012). [In Persian]
- Katouzian, Nasser, *Civil Law: General Rules of Contracts*, Vol. 1, Sixth Edition (Tehran: Sherkat Sahami Enteshar, 2004). [In Persian]
- Safaei, Hossein, *General Rules of Contracts*, Vol. 2, Forty-second Edition (Tehran: Mizan Publishing, 2025). [In Persian]
- Samavati, Heshmatollah, *Damages Arising from Non-Performance of Obligation in Iranian Law and Other Legal Systems*, First Edition (Tehran: Molavi Press, 1989). [In Persian]
- Shahidi, Mehdi, *Formation of Contracts and Obligations*, Fourth Edition (Tehran: Majd Press, 2005). [In Persian]
- Yazdanian, Alireza, *Civil Law: Law of Obligations, General Rules of Civil Liability with Comparative Study in French Law*, Vol. 1, Third Edition (Tehran: Mizan Publishing, 2024). [In Persian]

- Yazdani, Alireza, *Lessons from Comparative Civil Law: Comparative Studies in the Law of Obligations*, Volume One, Third Edition (Tehran: Mizan Publishing, 2024). [In Persian]

Articles

- Abhari, Hamid & Taghipour, Mohammad Hossein, “Obligation of the Pre-Seller to Construct and Complete the Building and Its Enforcement in the Pre-Sale of Building Law and Its Comparison with Civil Law”, *Private Law Studies*, Vol. 45, No. 1, (2015), Doi: 10.22059/jlq.2015.54029. [In Persian]
- Akhoundi Roshanavand, Ruhollah & Moshfeghi Feyzabadi, Hoda, “Indemnity Clause in Construction Contracts”, *Journal of Private Law Research*, Vol. 13, No. 51, (2025), Doi: 10.22054/jplr.2025.82932.2891. [In Persian]
- Babaei, Iraj, “The Role of Time in Performing Contractual Obligations and the Legal Consequences of Non-Performance in Due Time in Iranian Law”, *Journal of Private Law Research*, Vol. 13, No. 50, (2025), Doi: 10.22054/jplr.2025.86193.2926. [In Persian]
- Joneydi, Laya & Ghasemi, Sajjad, “Possibility of Restricting the Legal Remedies for Breach of Contract in the Case of Substantial Performance”, *Journal of Private Law Research*, Vol. 13, No. 49 (2024), Doi:10.22054/jplr.2025.82228.2884. [In Persian]
- Sanhoury, Abdolrazzaq Ahmad, *Course of Civil Law (Al-Wasit fi Sharh Al-Qanun al-Madani – General Rules of Contracts)*, translated by Mehdi Dadmarzi and Hossein Danesh Kia, Vol. 1, Second Edition (Qom: University of Qom Press, 2019). [In Persian]
- Vakili Moghaddam, Mohammad Hossein, “A Comparative Study of the Basics and General Principles of Successive Contracts in Islamic Jurisprudence and Iranian and Western Law”, *Comparative Research of*

Islamic and Western Law, Vol. 9, No. 4, (2022), Doi: 10.22091/csiw.2022.7486.2167. [In Persian]

- Yazdanian, Alireza, "Concept and Effects of Demand (Mise en demeure) in Obligations: A Comparative Study in French Law", Legal Studies, Vol. 11, No. 3, (2019), Doi: 10.22099/JLS.2019.5493. [In Persian]

In Arabic

- Al-Zuhayli, Wahbah, *Al-Fiqh al-Islami wa Adillatuh*, Fourth Edition (Damascus: *Dar al-Fikr*, 2012). [In Arabic]
- Tabatabaei Haeri, Ali ibn Mohammad Ali, *Al-Sharh al-Saghir fi Sharh al-Mukhtasar al-Nafi'*, Vol. 2, First Edition (Qom: Ayatollah al-Uzma Marashi Najafi Library, 1988). [In Arabic]

استناد به این مقاله: احسانگر، نورا، یزدانیان، علیرضا، «الزام متعهد به انجام تعهد و مطالبه مسئولیت قراردادی در تعهدات مستمر در حقوق ایران و فرانسه»، پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۱۵، شماره ۵۶، (۱۴۰۵)، ۱۸۱-۲۱۶.
doi: 10.22054/jplr.2026.92611.3008

Private Law Research is licensed under a Creative Commons NonCommercial 4.0 International License.